

Соња НЕНЕЗИЋ /Никшић/

ДИЈАЛЕКАТСКО И НОРМАТИВНО У ЈЕЗИКУ НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА

0. Проучаваоци поствуковске језичке епохе у Црној Гори углавном се интересују за двојицу најзначајнијих црногорских писаца друге половине 19. вијека: Стефана Митрова Љубишу и Марка Миљанова. Међутим, то проучавање се никако не може сматрати заокруженим, чак ни на једном оквирном нивоу, без упознавања са језиком црногорског књаза и краља Николе I Петровића. То што његово дјело није у свим сегментима задовољило књижевне критеријуме, не смије бити релевантна чињеница за језичке проучаваоце с обзиром на то да по интензитету колективног усвајања долази одмах иза усменог стваралаштва и Његошеве поезије¹. Па ипак, језик његовог обимног и жанровски разноликог писаног опуса није испитан и описан², иако би то несумњиво био драгоцјен прилог и историји језика и историјској дијалектологији.

---

¹ Књижевна дјела Николе I Петровића нијесу само с одушевљењем дочекивана и прихватана у Цетињу и околини него су на разне начине путовала у свијет. Примјера ради, *Балканска царица* је сценски приказивана на Цетињу, у Подгорици, Бијелом Пољу, Котору, Новом Саду, Београду, Мостару, Сарајеву, Загребу, Дубровнику, Скопљу, Нишу, а онда у САД-у, Словачкој, Њемачкој, Трсту, Петрограду; преведена је на преко десет језика а поједини њени дјелови музички су обрађивани (В. Писма, 6. књига Цјелокупних дјела Николе I Петровића Његоша, Обод, Цетиње, 1969, 561-575).

² Једини рад о језику Николе I Петровића за који ми знамо јесте рад Драга Ћупића *Језик прозних дјела Николе I Петровића*, објављен у зборнику са научног скупа „Краљ Никола — личност, дјело и вријеме”, том II, ЦАНУ, Подгорица, 1998, 77–87. У њему се Ћупић осврнуо на језик у Николиним говорима, писмима и у комедији *Како се ко роди*. Да се фонетске особине језика неког писца не могу прецизно описати на основу штампаних дјела, очито је и на примјеру тог рада.

0. 1. Никола I Петровић, рођен 1841. на Његушима а умро 1921. године у Кан Антибу у Француској, седми је по реду и последњи владар из династичке куће Петровића. Основно образовање је стекао на Цетињу и у Трсту, а више у Лицеју Луја Великог у Паризу. Послије убиства књаза Данила 1860, морао је да прекине школовање како би по стрицевој жељи постао господар Црне Горе, на чијем је челу био, прво као књаз а од 1910. као краљ, до 1918, када га је Велика народна скупштина у Подгорици детронизовала.

0. 2. Никола I Петровић наставља традицију куће Петровића да истовремено поред државног и политичког представља и књижевни центар Црне Горе. Од 1858, од кад датира прва његова сачувана пјесма *Шетња на Ловћен*, па до смрти 1921. године неуморно је стварао, прије свега под утицајем усменог народног стваралаштва и књижевног наслеђа Петровића, ослањајући се при том и на француску, италијанску, њемачку и руску књижевност, будући да је њиховим језицима овладао још у младости а имао је прилику да знање тих језика усаврши путем бројних личних контаката и кореспонденције са значајним државницима, њиховим представницима и културним посленицима. Његово књижевно дјело „служи остваривању не само естетичких него и етичких, политичких, идеолошких и историјских циљева у склопу романтичарског, тачније народњачког схватања књижевне умјетности и њеног пренаглашеног значаја у револуционисању опште, националне и индивидуалне свијести”³.

Наиме, аутографи које смо ми испитивали показују скоро доследно јекавско јотовање сугласника *д* и *т*, а Ћупић износи да су поред јотованих „још чешћи нејотовани облици ових графема” (стр. 80); за разлику од Ћупића (стр. 81), ми смо нашли примјере генитивних наставака *-ах* и *-их*, а и много више примјера губљења сугласника *х*, нарочито у медијалној позицији; финална секвенца *-ао* у нашем материјалу „не сажима се повремено у *а*” (стр. 81) него једнако често као што се чува. Што се облика тиче, дативне и акузативне дијалекатске форме личних замјеница 1. и 2. лица множине *ни*, *ви* / *не*, *ве* присутне су у великом броју у аутографима које смо ми испитивали, па и Ћупићев материјал има више примјера од једног наведеног (стр. 83). Ево неких које смо ми ексцерпирали: па ето *ви* га ту! (Никола Петровић Његош, *Драме*, Књига трећа Цјелокупних дјела, Обод, Цетиње, 1969, стр. 365), и покојна *ви* баба (365), мајка *ви* се преудаде (365), и бог ће *ви* помоћи (366), да *ви* поможемо шужбат (390), чудо *ве* задесило (429), молим *ве* свијех (430)...

³ Радомир В. Ивановић, *Књижевно дјело као дар надахнућа* (предговор), Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, Никола I Петровић, Пјесничка дјела, Обод, Цетиње 1996, 38.

1. Да би се језику Николе Петровића одредило мјесто у развоју црногорског књижевнојезичког израза и шире, он се мора осмотрити из различитих углова. Прије свега, треба извршити поређења са испитаним и описаним старим црногорским говорима у циљу утврђивања удјела дијалекатских елемената у њему. То што говор Његуша још увијек није забиљежен и проучен, може се дјелимично премостити поређењем са језиком Николиних претходника Петровића, који су из исте дијалекатске базе: владике Данила, Петра I и Петра II. Осим тога, Николин језик треба довести у везу и са новоштокавским црногорским говорима јер је он и лично комуницирао са представницима свих црногорских крајева⁴. Већ смо истакли да је Никола Петровић био образован, да је познавао неколика језика, читао је, преводио и препјевавао страну литературу⁵, па је на његов писани израз неоспорно утицао књижевни језик ондашњег времена, као и књижевнојезичка традиција која му је претходила. Оно што се од те традиције у Николиним аутографима најприје уочи јесте употреба старе графије, тј. грађданске азбуке, и то не само у првим насталим радовима већ повремено и у каснијим, као и комбинација традиционалног и Вуковог правописа. Његов језик посебно треба сагледати у односу према Вуку, јер је првих деценија Николиног књижевног рада још увијек у Црној Гори присутно дјелимично одступање од Вукове језичке норме, мада је његов правопис у црногорским школама званично прихваћен 1863. године⁶. И на крају, језик Николе Првог треба посматрати у односу према савременом језику.

1. 1. За Николу Првог је карактеристично да је писац-полиграф јер је поред бројних лирских пјесама објављиваних по разним часописима, посебно објавио веће пјесничке драмске, лирске и епске цјелине, какве су: *Балканска царица* (1886), *Потоњи Абенсераж* (1888), *Скупљене пјесме* (1889), *Хајдана* (1889), *Пјесник и вила* (1892), *Књаз Арванит* (1895), *Нова кола* (1896), *На поноћи* (1903), *Пјесма светоме Сави* (1912), затим

⁴ Поређења са црногорским говорима вршена су на основу следећих радова: Митар Пешикан *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗб XV; Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗб IX; Лука Вујовић, *Мрковићки дијалект*, СДЗб XVIII; Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII; Драго Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗб XXIII, Данило Вушовић, *Дијалекат Источне Херцеговине*, СДЗб III; Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII и других ситнијих.

⁵ У том смислу најпознатији је спјев „*Потоњи Абенсераж*”, препјев популарне Шатобријанове приповијетке.

⁶ Бранислав Остојић, *Пријем Вукове језичке реформе и стандардизација књижевног језика у Црној Гори*, О црногорском књижевнојезичком изразу II, Никшић 1999, 86.

комедија у прози *Како се ко роди* (1898), а оставио је и обимну аутобиографску, мемоарску, епистоларну, путописну, реторичну, дневничку и документарну прозу⁷. С обзиром на оволику функционалну и жанровску слојевитост и велики временски распон у стварању, сасвим је логично да његов писани опус у језичком погледу не може бити јединствен.

1. 2. Испитивање фонетског нивоа језика Николе Првог вршили смо искључиво на аутографима јер штампана издања (критичко издање у овом случају не постоји) редовно имају највише одступања од оригиналног рукописног текста управо у погледу графијских, правописних и фонетских карактеристика. Међутим, како је у односу на обим Николиног писаног опуса сачуван врло мали број аутографа, морали смо морфолошки, синтаксички и лексички ниво испитивати и на штампаним дјелима. Настојали смо да то буду прва издања, настала за живота самог аутора, јер би требало да су најбоље сачувала аутентичност оригиналног текста.

С обзиром на то да је немогуће на овом мјесту дати исцрпна објашњења свих језичких карактеристика Николиног писаног израза, биће ово само преглед најважнијих међу њима, и то прво оних које су заједничке само њему и црногорским говорима, а онда и оних преко којих остварује јединство са савременим језичким стандардом. У посебну групу сврстаћемо оне језичке карактеристике у којима Никола слиједи Вука Караџића, односно његов књижевнојезички модел, јер је општепознато да се он појединим цртама разликује од стандардног модела⁸.

⁷ Његови савременици свједоче да је велики број његових текстова остао необјављен, чак и оних насталих првих деценија његовог стварања. Многи од тих текстова нијесу никад пронађени, а поједини су још увијек у рукопису. Занимљива је, у том смислу, констатација Андре Гавриловића о Николином пјесничком раду за вријеме изгнанства у Француској, о ком, такође, данас не знамо ништа: „Према оном што сам видео и чуо држим да све што је наштампано не претставља ни половину стихова које је краљ написао” (Трифун Ђукић, *Преглед књижевног рада Црне Горе од владике Василија до 1918 године*, Народна књига, Цетиње, 1951, 213). Према тим свједочанствима, Никола се огледао и у писању приповједачке и романескне прозе. Наиме, помиње се да је пред балкански рат у неким београдским новинама излазила његова историјска приповијетка „*Десна*”, а да је у Француској написао и један роман, свједочи Андра Гавриловић који је имао прилику да га прочита (*Исто*, 214).

⁸ Тако је Милка Ивић још 1957. писала: „Књижевни језик коме је Вук Караџић одредио основне смернице развоја стар је више од једног столећа. Свакоме мора бити јасно да су се у том раздобљу догодиле извесне промене које су удале књижевни језик данашњице од првобитног, основног, В у к о в о г језика” (*Jedno poređenje Vukovog jezika sa našim današnjim književnim jezikom*, О Vukovom i vukovskom jeziku, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 11).

3. Издвојићемо прво важније дијалекатске особине по којима се језик Николе Првог разликује и од Вуковог и од савременог језика. Већина њих није својствена само старијим већ и новијим црногорским говорима, а присутне су углавном на фонетском нивоу:

а) Биљежимо двосложни рефлекс јата умјесто једносложног у примјерима: *смијела, обије, освиежити, свијежом, свијежа, видијети...*, повремено у префиксу *прѣ-*: *пријекора, пријекоран, пријешли смо, пријеђе, пријестол, пријеход*; прилог *послѣ* поред ијекавске напоредо има јекавску замјену јата: *послијед* и *посље*; прилог *овдѣ* егзистира скоро увијек са екавским рефлексом секундарног вокала јата: *овде* а именица *болест* доследно се јавља са ијекавском вриједношћу секундарног јата: *болијест*; у неким позајмљеницама задржала се група *ије* у оквиру суфикса *-ијер*: *Кавалијерску, инцилијеръ, инцинијери, касијеру, банкијер*;

б) Додавање партикула *д, н, р*, без крајњег вокала непромјенљивим ријечима: *наипослиједъ, наиприједъ, послједъ, приједъ; докленъ, онданъ, отоленъ, одоленъ, окленъ, ондоленъ, онђенъ, тун, кудиенъ, овудиенъ; онадар, јучер, такођеръ*; и ријетко партикуле *зи* промјенљивим: *братскојзи, уморнојзи, њојзи, овојзи*;

в) Доследно контраховање секвенце *ији* послјије испадања интервокалног *ј* у компаративу, односно суперлативу придјева: *ради, мили, славни, привлачни, смјели, најмилостиви, најљубезни, најсрамни, најрадосни, најнови, најмоћни*. Исто је и код посесивних придјева мушког рода: *вражи, божји, Вучи*, што се одразило и на придјеве женског рода: *Божу, Божја, Божој*, мада се овдје може говорити и само о испадању сонанта *ј*⁹;

г) Преовладавају примјери са дисимилацијом *ћњ>тњ* послјије извршене асимилације *ћн>ћњ* у придјеву *срећни*: *сретња, сретњи, сретње, несретњици*;

д) Појава метатезе послјије извршене дисимилације у примјерима: *сујма, сујмати*;

ђ) Развијање секундарног *д* у сугласничкој групи *-зр-*: *доздрио, здрио, здрело, Приздренъ, Приздрену*;

е) Старе јотоване групе *пљ, бљ, вљ, мљ*, нарушене су: *примјен, слојмене, подјармене, изломјене, спремјених, славјаше, нестрпјењем...*;

На морфолошком плану као заједничке издвајају се следеће особине:

⁹ Зависи од тога да ли се полази од облика на *-ији* или *-ји*.

а) Спорадична употреба именичких наставка с крајњим *x*: *-ax* и *-ix* у генитиву мн. и непостојање наставка *-и* у истом падежу код именица треће Стевановићеве врсте;

б) Упитно-односна замјеница за ствари јавља се доследно са крајњим *о* (*што*);

в) У генитиву упитно-односне, неодређене и одричне замјенице за ствари налазимо старе форме *чеса*, *нечеса* и *ничеса*, упитно-односна замјеница за каквоћу гласи *чесов*, неодређена *нечесов* а одрична *ничесов*;

г) Преовладавају облици *вићу* и *вељу* у првом лицу једнине презента, а раширено је и укрштање глаголских врста у конјугацији појединих глагола, па тако срећемо облике: *обожајем*, *повјерајем*, *замотајеш*, *обећајеш*, *навјештајеш*, *размотајеш*, *саглашуваш*, *пољепишаш*, *свршишаш*, *вјенчајеш*, *напуштајеш*, *набрајеш*, *пругајеш*, *освајеш*, *помишљајеш*; *очекувамъ*, *надахњивам*, *упропашћива*, *оцјењива*, *побјеђива*, *опасива*, *дочекива*, *узвисива*, *указива се*, *не устава*, *не измјењива*, *се одлучава*, *предстоју*, *поснажу*, *предстају*, *сладу*, *држу*, *потлачу*, *стоју*, *спају*, *носу*, *сјају*...

На синтаксичком нивоу Николином језику и црногорским говори-ма заједничке су следеће црте:

а) Употреба инструментала оруђника и са предлогом и без предлога, инструментал социјатив ријетко се јавља без предлога, обично у случају повратне замјенице сваког лица (Полагано *собом* збори, *Собом* има сто Бошњака, Би л' у кршну отацбину/ *Собом* мене ти одвела?), или од ријечи које почињу сугласником *с* (Бивали смо у поклаће/ Скоро *сваким* наоколо, На пет крока од шатора/ *Србима* се везир стучи);

б) Честа употреба аориста, како од свршених тако и од несвршених глагола, и имперфекта, као и конструкције *ћах* + *инфинитив* у модалном и квалификативном (за понављану радњу у прошлости) значењу;

в) Фреквентнија употреба наративног императива.

4. С друге стране, имамо ширење прогресивних елемената у Николином језику на рачун дијалекатских црта, чак и неких које су типичне за староцрногорске говоре, што показује њихова напоредна употреба. Дијалекатско и нормативно коегзистирају у оквиру следећих фонетских особина:

а) Глаголи састављени из глагола *ићи* (од обје основе: *идь-* и *шьдь-*) и одређених префикса имају напоредо вокале *и* и *а*: *изиде*, *изидем*, *сићи*, *сишили*; *изаћем*, *изаћи*, *изашао*, *изашили*;

б) Једнако су бројни примјери у којима се вокалска група *ао* прогресивном асимилацијом и контракцијом измијенила у правцу вокала *а*, и

примјери у којима се она очувала, како у облику радног глаголског придјева тако и код именица које се завршавају овом вокалском групом;

в) Стара замјеница *вьсь* у номинативу мушког рода јавља се и као *вас* и као *сав*.

У оквиру морфолошких особина имамо:

а) Благоу превагу нормативних облика датива и локатива личних замјеница првог, другог и сваког лица *мени, теби, себи* над дијалекатским *мене, тебе, себе*, једнаким са генитивом и акузативом;

б) Напоредну употребу стандардних и дијалекатских енклитичких облика замјеница 1. и 2. лица множине у дативу и акузативу: *нам, вам / ни, ви* и *нас, вас / не, ве*;

в) Дијалекатске форме показних замјеница за лица и ствари мушког рода 1. и 3. лица: *ови* и *они*, поред ријетких *овај* и *онај*, а за 2. лице нормативни облик *тај*;

г) Наизмјеничну употребу краћих и дужих форми инфинитива и на *-ти* и на *-ћи*.

Са синтаксичког нивоа издвајамо: предлошко-падежне синтагме *на, у, о + А* користе се и за означавање мјеста завршетка кретања (као у савременом језику) и мјеста на ком се нешто налази или врши (као у црногорским говорима). Обје наведене функције имају и конструкције *на, у, о + Л, међу, над, под, пред + А* и *међу, над, под, пред + И*.

5. У посебну групу сврставамо оне језичке особине Николе Првог, дијалекатске и књишке, које нијесу одлика савременог стандарда али су специфичне за Вуков књижевнојезички модел. Многе од њих Вук је баш и усвојио након посјете Старој Црној Гори и Боки. И не само што се многим од њих за оно вријеме не може спорити књижевни карактер него су неке од њих, углавном синтаксичке, присутне и у језику новијих писаца иако су, без сумње, архаичне. Крећемо од фонетских одлика:

а) Напоредна употреба дужих и краћих облика придјева и придјевских замјеница, који у инструменталу једине мушког и средњег рода и у генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине сва три рода могу имати завршетке тврде или меке промјене¹⁰. Дистрибуција тих форми у Николином језику не зависи од тога да ли се ради о пјесничком или прозном тексту, јер се обје срећу и у стиховима и у прози.

б) Прогресивна дисимилација консонантске групе *ми* у прилогу *многа* и његовим дериватима: *млого, млоги, млоге, млозина, умлож-*

¹⁰ Михаило Стевановић, *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик*, ЈФ XXVI/1-2, 79.

ће, многобројним, многобројних; мада је Вук ове облике напустио послије 1839. године¹¹;

в) Присутно је јекавско јотовање сугласника *д* и *т* (одлика Вуковог језика до 1839.¹²): *ђе, гђе-гђе, нигђе, негђе, овђе, ћецу, ђетета, ђечици, ђечине, ђетића, виђелу, виђети, понеђелникъ, свиђети, неђелю, сѣђели, ђедова; ђескоти, пређеривао, нађерале, пређеривање, расђера, леђети, заврђеле...*; поред: *тјеши, тјешите, тјелесно*;

На морфолошком нивоу Николином и Вуковом језику заједничко је следеће:

а) Честа употреба именица мушког рода без уметка *-ов/-ев-*¹³;

б) Употреба појединих именица (*људи, груди, коњ...*) у дативу, инструменталу и локативу множине са наставком *-ма*, поред облика са *-има*¹⁴;

в) Коришћење појединих замјеничких облика типа: *свак, таком, овакови, такови, какова*, као и предлошких конструкција с енклитиком *њ* (*у њ, на њ*)¹⁵;

г) Честа употреба придјева и замјеница с облицима именичке промјене¹⁶;

д) Непознавање акузативне енклитике личне замјенице трећег лица једнине женског рода — *ју*¹⁷;

ђ) Употреба наставка с крајњим *-у* у дативу и локативу једнине придјевско-замјеничке деклинације, што је књишка црта¹⁸;

е) Напоредна употреба глаголских и других именица са наставцима *-ије* и *-ње*, од којих је први из црквеноруског и српскословенског а други је домаћег поријекла, као и чешћа употреба именица изведених црквенословенским суфиксом *-тељ*¹⁹.

Синтаксички нивои имају највише заједничких особина:

¹¹ Асим Пецо, *Једно поређење Вукова језика са говорима јекавске Херцеговине*, ЈФ, XXVI/1-2 (1963-1964), 214.

¹² Исто, 204.

¹³ Бранислав Остојић, *Дијалекатско и нормативно у језику Петра I Петровића Његоша с посебним освртом на савремени стандардни српскохрватски језик*, О црногорском књижевнојезичком изразу, Титоград 1985, 45.

¹⁴ О употреби овог наставка код Вука: М. Стевановић, *Језик у Вукову делу...*, 81-83.

¹⁵ В. Исто, 83-87.

¹⁶ В. Исто, 88-91.

¹⁷ Вук Стефановић, *Српски рјечник*, У Бечу, 1818, XLIX.

¹⁸ М. Ivić, *Једно поређење...*, 22.

¹⁹ В. М. Стевановић, *Језик у Вукову делу...*, 94-96.

а) Глаголима је мјесто често на крају реченице, атрибутима посебно посесивним придјевима и замјеницама иза именице, енклитикама између дјелова атрибутских и других синтагми, а и облици модалних глагола често долазе иза инфинитива у саставу сложеног предиката²⁰. Ова особина, више стилска него језичка, није одлика народног већ књишког језика;

б) Претежнија је употреба словенског генитива од акузатива²¹;

в) Честа је употреба аблативног и посесивног генитива са предлогом *од*²²;

г) *Према* + *генитив* употребљава се са просторним и поредбеним значењем²³;

д) Предлошко-падежна синтагма *у* + *генитив* користи се у посесивном значењу²⁴;

ђ) *За* + *акузатив* неријетко се јавља у узрочном значењу²⁵;

е) За означавање припадности трећем лицу јединине женског рода и трећем лицу множине Никола Први и Вук повремено употребљавају генитивни облик личних замјеница *она* и *они* (код Николе Првог налазимо примјере: Бог избројио *ње* старе дане!, Да о снаси Вукашина/И *ње* судби што-гођ чујем, *Ње* љепоти ... И гора се зачудила, Пошто руку *ње* испроси; Брзина је *њих* хатова, *њих* мах);

ж) Већа је заступљеност инфинитива као допуне непотпуним и модалним глаголима, као и модалним изразима, од презента с везником *да*²⁶.

з) Инфинитив је присутан у комбинацији са дативом и предлогом *за*, као и у служби модалних реченица²⁷;

и) Евидентна је напоредна употреба футура II и презента имперфективних глагола с префиксом *уз*-²⁸;

ј) Употребљава се везник *зашто* у узрочном значењу²⁹;

к) У употреби је конструкција *с ову страну, с ону страну*³⁰;

²⁰ В. *Исто*, 135-141.

²¹ В. *Исто*, 123.

²² В. *Исто*, 116-118.

²³ В. *Исто*, 115, 116.

²⁴ В. *Исто*, 118-121.

²⁵ В. *Исто*, 124.

²⁶ В. *Исто*, 134, 315.

²⁷ В. *Исто*, 135.

²⁸ В. *Исто*, 110.

²⁹ В. *Исто*, 127, 128.

³⁰ В. *Исто*, 113, 114.

6. Основицу данашњег књижевног, односно стандардног језика, општепознато је, чини народни језик. Зато је подударност језика Николе Првог са савременом нормом у одређеном броју особина очекивана. Овдје ћемо навести само оне језичке особине у којима нема поклапања са говорима Николиног ужег и ширег завичаја. Подударност Николиног језика са савременим остварује се преко следећих фонетских карактеристика:

а) Вокалски и консонантски систем не разликују се од адекватног система данашњег књижевног језика;

б) Замјена старог јата у највећој мјери одговара савременом стандарду у црногорској ијекавици а овдје истичемо да имамо икавски рефлекс јата у позицијама јат испред *j* (у основама глагола *сијати*, *гријати*, *смијати се*, као и у неким облицима глагола *смјети* и у облицима компаратива изведеним наставком *-иј*), јат испред *o < л* (у облику радног глаголског придјева мушког рода: *желио*, *разумио*, *видио*, *претрпио*, *приспио*, *чинио*, *оболио*, али и у неким придјевима и именицама: *цио*, *дио*, *диоба*), јат испред *љ (< л + љ)* (у ријечима: *биљег* и *обиљежити*), а јекавски рефлекс јата имамо у позицији јат испред *ђ (< ђ + љ)* (у примјерима типа: *с љели*, *посјеђели*, *с љеню*), што одговара савременој норми. Неодређене замјенице и прилози знају само за екавску замјену јата: *некоме*, *нешто*, *неке*, *неколико*;

в) Николи I Петровићу није својствена ни употреба удвојеног предлога *с*, тако да у његовом језику нећемо наћи форме типа: *са шњим*, *са шњом*;

г) У његовим аутографима не налазимо удвојене или триплиране варијанте партикула: *на+ке* и *на+ке+p*;

д) Губљење вокала у иницијалној и медијалној позицији минимално је;

ђ) Сугласничке групе *сл*, *зл*, *сн* и *зн* остају неизмијењене како испред вокала предњег тако и испред вокала задњег реда; За Николин језик није карактеристична ни асимилација сугласничке групе *ши* у *ви*: *љетиши*, *најљетиши*;

е) Консонант *т* у групи *ст* у финалној позицији ријечи доследно се чува;

ж) Уснени сугласници нијесу захваћени јекавским јотовањем.

Од морфолошких карактеристика издвајамо:

а) Локатив множине једнак је углавном облички дативу и инструменталу, занемарљив је број примјера локатива множине једнаког генитиву множине;

б) Инструментал једнине именица женског рода у језику Николе I Петровића у сваком појединачном случају може имати оба наставка: -ју и -и;

в) Именица *рат* мушког је рода а *варош* женског;

г) Футур од глагола с инфинитивом на *-ћи* доследно има нормативни облик;

Синтаксичке особине:

а) За означавање правца и циља користи се и датив без предлога;

б) Предлог *према*, иако рјеђе него с генитивом, јавља се и са локативом;

в) Уз речце *ево, ето, ено* већином се јавља генитив;

г) Употреба временских и начинских глаголских облика не одступа битно од њихове употребе у савременом језику.

7. Послије оваквог сагледавања језика Николе I Петровића, може се рећи да се у њему преплићу различити језички слојеви, уосталом као и у Вуковом језику. Народни језик чини основицу и језика Николе Првог. Међутим, и Вуков и Николин језик карактеришу особине које нијесу одлика савременог језичког стандарда.

У прву групу иду оне језичке особине које нијесу ни имале књижевни карактер или су га временом изгубиле и које су дисквалификоване углавном као дијалектизми. С обзиром на то да је Никола рођен и живио је на терену староцрногорских говора, а Вук је у темеље књижевног језика узигао прогресивнији, источнохерцеговачки дијалекат, логично је да у Николином језику има више дијалекатских особина. Највише их је на фонетском нивоу. Међутим, гледано уопштено, у његовом језику нема много усколокалних особина. Многе њему својствене дијалекатске особине у мањој или већој мјери јављају се и на терену сјеверозападних црногорских говора. Оне су неријетко условљене темом коју обрађује у поједином дјелу и пјесничким стилем. И поред њиховог присуства, књижевни језик углавном претеже. Уосталом, у томе Никола I Петровић слиједи своје славне претходнике Петра I и Петра II Петровића.

С друге стране, Вуку је било својствено пар фонетских, ијекавских црта, које је могао имати и Никола а није. Ријеч је о неодређеним замјеницама и прилозима с јотованим почетним *н* (*њеки, њешто, њеколико...*) и о доследном јекавском јотовању уснених сугласника у глаголима типа: *сврбљети, грмљети, трпљети, живљети*, а задуго је кори-

стио и радне глаголске придјеве са јекавским рефлексом јата испред *o>l*: *виђео, разумјео, стидјео, жељео* итд.³¹

Другу групу чине оне језичке особине које је вријеме потиснуло, архаичне су, али им се још увијек не спори књижевни карактер. Видјели смо да их је највише на синтаксичком нивоу у ком, заправо, Вуков и Николин језик показују највећи степен подударности. Присуство тих особина више говори о богатству њихових језичких израза него архаичности. Примјера ради, истицана је архаичност узрочне предлошко-падежне везе *за + А* код Вука³², а ми бисмо истакли вишеструке могућности означавања различитих нијанси узрочних значења у Николином језику следећим предлошким синтагмама: *због, од, из, са*, рјеђе *усљед, око и ради* с генитивом; *за, на и у* с акузативом; *за, с и пред* с инструменталом; *по и о* с локативом, као и слободним дативом и инструменталом.

И у трећу групу улазе књишки елементи, углавном преузети из црквеноруског и српскословенског језика. Осим већ поменутих (апстрактне именице на *-ије*, наставци с крајњим *у* код датива и локатива једнине придјевско-замјеничке промјене, пар специфичних начина употребе инфинитива, особености које се тичу реда ријечи), заједничких објици, Николи је, такође, својствена употреба инструментала, и од имена живих бића, у пасивним конструкцијама, која се среће и код претходника Петровића, а утицај је руског језика (примјери: *една стара кула саграђена Султаномъ Баязитомъ, Ко црногорству не био вјеран, / Богом и људма свуд био ћеран!, Та су добра Дечанскијем/ Још прађеду моме дата, Ја, тазбином му и њиме гоњен ...*). Ова се особина код Вука среће само у раној, почетној фази рада, и то ријетко³³.

Кад већ говоримо о страним наносима у Николином језику, не можемо да не поменемо један тип просекутивног инструментала који смо у њему запазили, својствен свим словенским па и другим индоевропским језицима, а за који, како каже Милка Ивић, „савремени српскохрватски ... не зна, а из старијег језика”, додаје она, „нашла сам свега два примјера” (један код чакавца Ш. Будинића а други код Гаври-

³¹ Михаило Стевановић, *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића*, Вук у своме и нашем времену, Матица српска, Нови Сад 1987, 203-211.

³² М. Ivić, *Jedno poređenje...*, 24.

³³ Михаило Стевановић, *Самоуки Вук — граматички геније*, Од Вука до Белића и даље, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1988, 7, 8.

ла Стефановића Венцловића)³⁴. Ријеч је о просекутивном инструменталу именице *врата*, који обиљежава тачно одређен простор који се цио прелази кретањем. У језику Николе I Петровића налазимо чак два примјера с том именицом и два с још двије: *Вратима* је Смедерева/ Испред сунца првих зрака/ Изјახала на хатове/ Чета једна од јунака (из пјесме *Оливера*), Уљегла је изненада;/ Ил' *вратима*, ил' *прозором*? (Пјесник и вила), Док му *прагом* пријеђоше/ Чете Бошка и Стефана (Нова кола). Умјесто оваквог инструментала употријебили бисмо у савременом језику синтагме *кроз врата*, *кроз прозор* и *преко прага*.

И на крају, овдје бисмо поред основног лексичког фонда српског језика и народне лексике специфичне за црногорски народ, која је поготово дошла до пуног изражаја у драми *Како се ко роди*, истакли и богат лексички слој словенизама, нарочито присутан у службеним писмима и говорима (*благодјејаније*, *вниманије*, *сијатељство*, *отечество*, *чест*, *печатња*, *надежда*, *високопочитаније*, *величество*, *полза*, *признатељност*, *превосходитељство*, *поњатије*, *подобије*, *богохраними*, *изображен...*), као и приличан број турцизама и романизама, углавном већ одомаћених у народним говорима, немали број индивидуалних творбено-лексичких решења, што све говори о слојевитости лексике Николе I Петровића, а уједно и о широком репетоару изражајних језичких средстава којима се служио.

Sonja NENEZIĆ

DIALECTICAL AND NORMATIVE ELEMENTS
IN NIKOLA I PETROVIC'S LANGUAGE

Summary

The paper points to the significant position of Nikola I Petrovic's work in the history of Montenegrin literary expression and in historical dialectology. The analysis of linguistic characteristics of his voluminous and varied written work simultaneously compares it with Vuk's model of standard language.

³⁴ Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, САНУ, Посебна издања, књ. ССХХVII, Институт за српски језик, књ. 2, Научна књига, Београд 1954, 124.

